

ZNAKOVI I SIMBOLI U SUVREMENOJ EVANGELIZACIJI

Josip BALOBAN

O. Uvodna objašnjenja

Naviještanje kraljevstva Božjeg odnosno propovijedanje Isusa Krista po kojem se događa čovjekovo spasenje i oslobođenje od grijeha nezamislivo je i neostvarivo bez *slike, riječi, znaka i simbola*. Upravo su „slika, riječ i simbol tri temeljna elementa (sa)općenja i udioništva među ljudima, te između Boga i njemu na sliku i priliku učinjenog stvorenja”.¹ Svaki taj temeljni element prisutan je u Isusovoj Crkvi od njezinih početaka sve do danas. Ukoliko se dopusti isključiva nadmoć jednog od tih elemenata nad drugima, događa se ono što primjećuje Petar Lengsfeld za Crkvu reformacije, naime, „kako je strogo uzimanje Riječi u naviještanju i teologiji urodilo neprijateljstvom prema slikama i simbolima”.²

Budući da je općepoznato koja se važnost pridaje „riječi” u Crkvi i to u svim njezinim dimenzijama crkvenosti, smije se ovog trenutka letimično upozoriti na ostale elemente: sliku, znakove i simbole. Tako će papinski dokument o evangelizaciji u suvremenom svijetu „*Evangelii nuntiandi*”, koristeći se dostignućima izvanteoloških znanosti, početi od činjenice da se suvremeni čovjek ne nalazi više u civilizaciji riječi nego „da živi u civilizaciji slike”, te će taj isti dokument u slici vidjeti jedan od puteva evangelizacije.³ Jer slike su znakovi, nosioci poruke, zapravo vizualni simboli.⁴ Slično kao što papa Pavao VI. u „*Evangelii nuntiandi*” apostrofira tzv. mass-medie kao sredstva za uspješan oblik suvremene propovjedaonice,⁵ tako isto i papa Ivan Pavao II. u: televiziji, radiju, tisku, pločama, vrpcama i u

1 Wilhelm Dreier, *Bild-Wort-Symbol in theologischer Erwachsenenbildung*, u: Wilhelm Heinen (Hrsg.), *Bild-Wort-Symbol in der Theologie*, Würzburg 1969, str. 285–308, ovdje 285.

2 Peter Lengsfeld, *Symbol und Wirklichkeit; die Macht der Symbole nach Paul Tillich*, u: Heinen (1969), str. 207–224, ovdje 209.

3 Papa Pavao VI, *Evangelii nuntiandi*. Apostolski nagovor o evangelizaciji u suvremenom svijetu, Dokumenti 50, t. 42, KS, Zagreb 1976.

4 Usp. Günter Rombold, *Die anthropologische Bedeutung des Bildes*, u: Ansgar Paus (Hrsg.), *Kultur als christlicher Auftrag heute*, Graz-Wien-Köln 1981, str. 515–525, ovdje 518 i 520. Prema Romboldu slike imaju tri glavne funkcije: interpretiraju stvarnost; izričaj su vlastitog sebe (izričaj su čovjeka) i predstavljaju apel koji omogućuje „na određeni u okolnostima novi način gledati, djelovati i biti”. Usp. Rombold (1981), str. 520.

5 *Evangelii nuntiandi*, t. 45.

području audiovizualnoga vidi prikladna sredstva za katehizaciju.⁶ Isto tako, počevši od II. vatikanskog sabora, gdje je bilo riječi o „znakovima vremena”,⁷ noviji crkveni dokumenti ističu važnost znakova i simbola. U odnosu na uspješnost evangelizacije „Evangelii nuntiandi” donosi: „Evangelizacija gubi mnogo od svoje djelotvornosti ako ne vodi računa o točno određenom narodu kome se obraća, ako ne upotrijebi njegov jezik, njegove znakove i simbole, ako ne odgovori na pitanja koja on postavlja, ako se ne nadoveže na njegov stvarni život.”⁸

1. RAZLIKA IZMEĐU ZNAKOVA I SIMBOLA

Prije nego se nešto više rekne o razlici između znakova i simbola u teologiji, potrebno je naglasiti da čovjek ne može iz svog života izbaciti ni znakove ni simbole, bez obzira da li je on uvijek ili samo ponekad svjestan njihove upotrebe, posebno njihove poruke. U pravilu čovjek uvijek prima njihovu poruku, premda uvijek ne razmišlja iscrpno o onome što mu ti znakovi i simboli označuju i na što odnosno na koga ga upućuju. Ukoliko dvije osobe od kojih je jedna onoj drugoj donijela cvijeće ne gledaju u tome poklonu samo običnu uljudnost i trenutni društveni običaj, onda je to cvijeće vidljivi znak pažnje osobe koja poklanja prema osobi kojoj je cvijeće poklonjeno ili je to pak znak nečeg nevidljivog, ali stvarnog među njima. A to može biti razumijevanje, prijateljstvo, istinska ljubav. Cvijeće je u tom trenutku znak stvarnosti koju prva osoba želi saopćiti drugoj osobi. Cvijeće je tako vidljivo iskazivanje nečega duhovno duboko bogatijeg i sadržajnijeg, a što se ponekad uopće ne može izreći riječima koje su isto jedna vrsta znakova. O (ne)prihvatanju ovog znaka ne ovisi bitno odnos tih dviju osoba. Razumijevanje, prijateljstvo i ljubav mogu postojati i postoje u toliko slučajeva između osoba koje si to ne moraju nužno izražavati znakom cvijeća. Dakle, ovaj znak je kao neko nepisano pravilo. On je zapravo dan na slobodnu volju čovjeku. I ako netko ignorira taj znak, to još ne znači da istodobno ignorira svoj prijateljski odnos prema nekoj osobi. Ne poštivati taj znak ne znači još postaviti u pitanje svoj odnos prema određenoj osobi. Sasvim je drukčije s prometnim znakovima. Oni nisu nepisano pravilo dano pojedincu na volju, nego su među ljudima dogovoreni. Uzmimo semafor: na semaforu su tri svjetla: zeleno, žuto i crveno. Svako to svjetlo (znak) nešto nam sasvim određeno poručuje i naznačuje. Dok nam zeleno svjetlo naznačuje da možemo prijeći preko ulice ili preko raskršća, dotle nam upaljeno crveno svjetlo ne samo signalizira zabranu prijelaza preko ulice, nego nas ono istodobno upozorava na cijelu stvarnost koja se tog trenutka događa na raskršću: da toga trenutka netko iz drugog pravca kretanja prelazi raskršćem i ako želim prolaziti raskršćem, mogu ugroziti svoj i njegov život. Taj nam semafor daje određenu poruku i istodobno nas po svojoj znakovitosti stavlja u suodnos sa stvarnošću koja se toga tre-

6 Papa Ivan Pavao II, *Catechesi tradendae*. Apostolska pobudnica. Prijevod GK, izdano kao prilog u GK, br. 24/1979, t. 46.

7 Usp. *Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu „Gaudium et spes”* u: II. vatikanski koncil. DOKUMENTI. Latinski i hrvatski, KS, Zagreb 1976, t. 4.

8 *Evangelii nuntiandi*, t. 63.

nutka događa na raskršću. Na cjelokupnost te stvarnosti ja ne mogu utjecati, ona mi je data bez moje volje, zapravo mi je nametnuta. Ne poštivati taj znak znači istodobno ne poštivati i ne uzeti ozbiljno stvarnost koju taj znak naznačuje.

Osim ovog znaka semafora koji je jednoznačan, postoje simboli koji su višeznačni, a neki od njih uključuju u sebi i suprotnosti. Kao primjer za to mogu se uzeti simboli noć i križ. Noć je simbol prijetećeg i opasnog, budući da se u noći događaju stvari koje ulijevaju strah pojedinom čovjeku. U pitanju je njegova životna sigurnost. Ali noć je istodobno i simbol mira i skrovitosti. Naime, u noći se čovjek odmara, smiruje, povlači u svoj privatni i intimni svijet. Simbol križ ponajprije uključuje u sebi znak sramote, odbačenosti i prezira. Onaj tko završava na križu od svijeta je otpisan i možda sažaljivan. No, križ označuje i čovjekov svakidašnji teret i muku, što je isto teško, ali nije jednako raspeću na križu. Pored ova dva značenja dolazi i treće, a to je da je križ simbol spasenja i oslobođenja. O križu kao simbolu biti će još kasnije riječi. No, vratimo se razlici između znakova i simbola! Prema „Rječniku biblijske teologije” pod pojmom „znak” misli se ono „što po prirodnom odnosu ili po dogovoru omogućuje spoznati misao ili volju neke osobe, opstojnost ili istinitost neke stvari”.⁹ Isusova čudesa nazivaju se znakovima („*semeia*”) koji naznačuju Božju moć i ljubav. Prvo se izražava po tome što se Isusu pokoravaju prirodne sile, a drugo je očitovanje Isusove zauzetosti za čovjeka koji je egzistencijalno ugrožen. S Isusovim dolaskom dolazi do zamjene i iščeznuća nekih znakova. U NZ prestaje vrijediti znak „obrezanja” i znak „subote” jer na njihovo mjesto dolazi znak „krštenja” i „slavljenja nedjelje” (euharistija). Po krštenju čovjek ulazi u novozavjetnu zajednicu — Crkvu, a u slavljenju euharistije se na simboličan, a ujedno stvaran način najtješnje sjedinjuje s Isusom. I katekizam „Snagom Duha” govori o gestama ili znakovima-simbolima. Prema tome katekizmu sakramenti su „znakovi Božje prisutnosti, susreta i darivanja”.¹⁰

Često se puta u teološkom govoru zamjenjuju znakovi i simboli i to stoga što imaju zajedničke elemente, premda imaju različiti odnos prema stvarnosti. Paul Tillich to ovako definira: „Simboli i znakovi slažu se u tome da na vidljivi način upućuju iznad sebe na nešto, što oni sami nisu u svojoj zornosti.”¹¹ Prema Tillichu upravo ta jasnost i funkcija upućivanja zajednička je simbolima i znakovima, dok je sadržaj stvarnosti temeljno različit. Za razliku od simbola znakovi su odijeljeni od stvarnosti na koju upućuju. Oni ne proizlaze iz te stvarnosti. „Oni upućuju stoga na određenu stvarnost, jer su se ljudi složili shvaćati određeni znak kao upućivanje na određenu stvarnost.”¹² Jedan od takovih znakova je prometni znak koji počiva na međusobnom ljudskom dogovoru.

9 Usp. Xavier Leon-Dufour i drugi, *Rječnik biblijske teologije*, hrvatski prijevod, izdala KS, Zagreb 1969, str. 1523.

10 Usp. Josip Baričević i drugi, *Snagom Duha*. Uvođenje u vjeru i život kršćanske zajednice. Priprava za sakrament potvrde (krizmu), Zagreb 7 1984, str. 212 i dalje. Vidi isto u leksikonu toga katekizma pojam „simbol”. Usp. Baričević (1984), str. 235. Jedan autor će dati naslov svojoj knjizi „*Zeichen der Nahe Gottes*”. Vidi: Theodor Schneider, *Zeichen der Nahe Gottes*. Grundriss der Sakramententheologie, Mainz 3 1982.

11 Citirano prema Lengsfeld (1969), str. 212.

12 Lengsfeld (1969), str. 213.

Za razliku od znakova simboli *participiraju* na stvarnosti koju reprezentiraju, *otvaraju nove dimenzije* stvarnosti, te u svojoj egzistenciji i u svojoj vrijednosti *izmiču samovoljnom djelovanju* čovjeka.¹³ Za prvu oznaku kao primjer može se uzeti zastupnik naroda: predsjednik ili poslanik. Svaki je od njih dio naroda i reprezentira cijeli narod. Po svome nacionalnom podrijetlu on participira na onome što simbolizira odnosno reprezentira. Druga oznaka simbola sastoji se u tome da simboli otvaraju nove dimenzije stvarnosti kako našeg bića, naše duše, tako isto i dimenzije objektivnih stvarnosti koje su iznad nas. Simboli nas upućuju na transcendentno, zapravo nas stavljaju u suodnos sa transcendentnim s kojim mi uvijek – prema Tillichu – komuniciramo preko simbola. Treća oznaka simbola sastoji se u njihovoj nehitičnosti, budući da u svojoj egzistenciji i u svojoj vrijednosti ne podliježu kontroli čovjeka.

S vremenom simboli mogu izgubiti na svojoj autentičnosti i primjerenosti. Tillich posebno ističe ovo: „Simbol je autentičan ako izražava živo religiozno iskustvo.”¹⁴ Primijenjeno na Sveto pismo to znači da je simbolički govor biblijskih pisaca utoliko simbolički autentičan ukoliko izražava njihovo iskustvo objave, a onda i njihove vjere. Budući da su ti pisci Isusa doživjeli kao Mesiju, Učitelja, Gospodina, izbavitelja, navjestitelja kraljevstva Božjeg, kao razapetoga, kao uskrsnuloga Gospodina, oni su ujedno to svoje iskustvo izrekli u spomenutim simboličkim izrazima. Kroz njihovo su iskustvo i drugi izrazi kao vječni život, križ, uskrsnuće itd. postali religioznim simbolima, budući da su izražavali religiozno iskustvo onih koji su naviještali kao i onih kojima se naviještalo. Ti su ih simboli uvodili u iskustveni suodnos s transcendentnim i nevidljivim. Dok postoji temelj tog religioznog iskustva, dotle su i sami simboli autentični i djelotvorni. Onog časa kada se izgubi temelj tog iskustva, sam simbol postaje nedjelotvoran, a svoje opstojanje zahvaljuje još samo tradiciji i njezinom estetskom djelovanju. Kao primjer za simbol koji je izumro ili koji i današnjim propovjednicima kao i slušačima pravi muke jest simbol kralja. Taj je simbol zapravo izumro u modernoj demokraciji i jedva da danas može značiti ono u odnosu na Isusa što je značio u Isusovo vrijeme.

Na osnovi autentičnosti i primjerenosti simbola smije se danas pitati: koliko današnji simboli u Crkvi omogućuju, pospješuju stvaranje religioznog iskustva kod onih koje se evangelizira? S tim u vezi je i drugo pitanje: koliko su neki simboli danas odgovarajući za razvoj religioznog iskustva kod tolikih današnjih ljudi koji su otvoreni prema transcendentnome i apsolutnome, tj. koliko ih ti simboli stavljaju u suodnos s transcendentnim, te pospješuju bolju komunikaciju između čovjeka i Boga?

U idućim točkama posvećuje se pažnja trima simbolima: tijelu, Isusu Kristu i križu.

---

13 Lengsfeld (1969), str. 217.

14 Paul Tillich, *Gesammelte Werke*, Stuttgart, 1957, ff. svezak V., str. 243, citirano prema Lengsfeld (1969), str. 220.

2. NEKI KLJUČNI SIMBOLI U KRŠĆANSTVU

2.1. TIJELO KAO PRASIMBOL¹⁵

Zašto i čemu govoriti o tijelu kao simbolu? Dva su razloga koja opravdavaju takav govor: prvi, jer je čovjek po svom tijelu sebi i svijetu prepoznatljiv i dohvatljiv. Drugi je razlog što je Očeva Riječ-Logos postala tijelom i simbolom Boga u svijetu. A tijelo nije ništa drugo doli „između” u kojem je čovjek on sam, u kojem je on kod svijeta i u kojem je svijet posve radikalno kod čovjeka, na njega djeluje, njega određuje i njega ugrožava. U tijelu su svijet i čovjek, dakle, na jedinstven i najveći način jedno na drugo upućeni. Tijelo je prasingol čovjeka u svijetu.”¹⁶ Taj prasingol posjeduje u sebi posve određeni dinamizam koji uključuje rast, razvoj, procvat, opadanje i gašenje. U cijelom tom vremenskom procesu postoje ljudske prasingolije, čvorišta ljudske egzistencije kao što su: odabiranje zvanja, izabiranje bračnog partnera, seksualno-erotski život uopće, teška krivnja, teška bolest i na koncu smrt. To su sve takve situacije u kojima je riječ o smislu ili besmislu života, o temeljnom usmjerenju čovjekove egzistencije. Tu se čovjek osjeća kao otvoreno biće koje je zajedno sa svijetom upućeno iznad i izvan sebe. Čovjek sa svim tim svojim situacijama i svijetom oko sebe kao cjelina postaju simbolom i znakom transcencije koja prije svega ostaje otvorenom, tamnom i bezimеноm. I zato su simboli u prvotnom smislu „temeljne situacije i prasingolije čovjekova bića, gdje su to čovjekovo biće a s njim i svijet providni za pitanje koje upućuje iznad čovjeka i koje ga sili na odluku”.¹⁷ Od tako razvijenog poimanja simbola ne smije se odijeliti riječ. Ona se ne da odijeliti od situacije, ona je određenje situacije. „Riječ i simbol idu zajedno i oboje su konstitutivni za čovjekovo biće.”¹⁸ Posebno je u Isusu Kristu ostvareno i pokazano na koji način riječ i simbol u kršćanskome idu zajedno. Prihvativši sve ljudsko Isus je čovjekovo biće kao takvo učinio znakom prisutnosti Božje u svijetu. Isus je „logos, prariječ i prasingol Boga” u svijetu, a ujedno i „prasingol kršćanske vjere”. Dok ljudske prasingolije same po sebi na ambivalentan i nejasan način upućuju na otvorenu i bezimenu transcenciju, zadobiva čovjekovo biće u Isusu iz Nazareta „konačnu jasnoću i konkretnost”. Isus je Očeva riječ svijetu, ali je istodobno i apsolutni simbol Boga u svijetu.

2.2. ISUS KAO APSOLUTNI SIMBOL

Čitava teologija može se stvarno shvatiti tek ako se bitno shvati kao teologija simbola (K. Rahner). „Početak i trajna jezgra kršćanskog svijeta simbola leži bez

---

15 Misli o tijelu kao prasingolu preuzete su od Waltera Kaspera, *Wort und Symbol im sakramentalen Leben; eine anthropologische Begründung*, u: Heinen (1969), str. 157–175.

16 Kasper (1969), str. 162.

17 Kasper (1969), str. 163.

18 Kasper (1969), str. 166.

sumnje u povijesti i sudbini Isusa iz Nazareta.”¹⁹ U njemu se na jedinstven i nepovnljiv način spaja vidljivo s nevidljivim tako da se nevidljivo iskazuje vidljivim. Prve stranice Ivanova evanđelja, koje se shvaćaju kao teologija logosa, mogu se s pravom nazvati i stranice teologije simbola. Već na početku svoga Evanđelja Ivan kaže: „Boga nitko nikada nije vidio” – ali odmah nadodaje: „Jedinorođenac – Bog, koji je u krilu Očevu” (dakle kod Boga) „on ga je objavio” (usp. Iv 1,18). To što je pomoću simbola izraženo već na samom početku Ivanova evanđelja, doći će posebno do izražaja u razgovoru između Filipa i Isusa. Na upit učenika Filipa, kada mu ovaj kaže: „Gospodine, pokaži nam Oca, i dosta nam je!” (Iv 14,8), Isus će odgovoriti: „Tko je vidio mene, vidio je i Oca... Zar ne vjeruješ da sam ja u Ocu i da je Otac u meni?” (Iv 14,9–10). Drugim riječima, za Filipa, Ivana i za kršćane Isus je mnogo više od znaka nevidljivog Boga u svijetu, jer on je simbol koji participira na onome koga simbolizira, dakle, na Bogu. Kao simbol nadalje otvara nove dimenzije stvarnosti i našeg bića i objektivne stvarnosti koja je izvan nas, time što nam Boga objavljuje ne kao neko daleko natprirodno biće, već kao osobnog Boga, čijeg je bića on otisak, čiji je on „ljubljeni Sin” i to kao „Jedinorođenac od Boga – pun milosti i istine”. Kao simbol Isus nas stavlja u neposredan suodnos s našim Bogom, a svojim Ocem. I zato se smije reći: Riječ Božja, tj. Isus, koja je tijelom postala „je apsolutni simbol Boga u svijetu, simbol koji je nenadmašivo ispunjen onim koga simbolizira, dakle ne samo prisutnost i očitovanje onoga u svijetu što je Bog sam u sebi, nego i izražajno bitak onoga što (ili još bolje koji) je Bog htio biti u svijetu po svojoj slobodnoj milosti i to doduše tako da se taj stav Boga, jer je tako izražen, ne može više učiniti povratnim, nego je konačan i nenadmašiv i takav ostaje”.²⁰ Jer je Isus nenadmašivo ispunjen onim koga simbolizira, mogao je i smio reći da su on i Otac jedno. Za razliku od svih drugih simbola s kojima se Isus ne može i ne smije usporediti, Isus je punina Očeve ljubavi u svijetu koliko se to u njegovu ljudskom obliku dalo ostvariti. Kao posrednik Očeve ljubavi u svijetu on ne daje čovjeku i svijetu nešto što prije nije imao, već daje ono što mu je zajedničko s Ocem od početka, a što sada kao čovjek u Očevo i svoje ime ostvaruje u svijetu. Ne samo da Isus upućuje na stvarnost ljubavi i spasenja nego on je sam ta ljubav, on je ta stvarnost. U njemu je realno ujedinjena i konkretizirana ljubav (ljubav koju on pokazuje i ostvaruje) i ljubav koju simbolizira (Otac). Zato je Isus više od znaka Crkve, sakramenata, križa itd. Isus je simbol nad simbolima i znak nad znakovima, jer nitko od stvorenja ne može slično Isusu nevidljivog Boga učiniti vidljivim i to vidljivo prisutnim. U Isusu Kristu kršćani pronalaze neslućeni

---

19 Georg Baudler, *Einführung in symbolisch-erzählende Theologie*, München-Wien-Zürich 1982, str. 87.

20 Karl Rahner, *Zur Theologie des Symbols*, u: Karl Rahner, *Schriften zur Theologie*, Zürich-Einsiedeln-Köln 1967, svezak IV, str. 275–311, ovdje 293–294. Pored antropološkog (W. Kasper) i teološkog (K. Rahner) tumačenja simbola vidi: religijskofenomenološki, psihološki, sociološki, jezično-filozofski i estetski aspekt simboličkog kod Werner Jetter, *Symbol und Ritual*. Anthropologische Elemente im Gottesdienst, Göttingen, 1978. Zatim vidi za simboličko u liturgiji članke od A. Kavanagha, J. Scharfenberga, D. Borobia, D. Povera i drugih u: *Concilium* 14/1978, str. 80–133.

simbol Boga: simbol „kod kojeg se više ne mora razlikovati između simbola i onog koga simbol simbolizira, jer simbol, vidljiva polovica prstena, nije više ono što se broji među ljudima i što bi kao kumir moglo zakriti onoga uistinu nevidljivog Boga”.²¹

Po Isusu Kristu Bog djeluje na neponovljiv i nenadomjestiv način, jer tu se Bog do savršenstva ostvaruje u ljudskom obliku. Po Crkvi djeluje Krist. Tako je Crkva znak i simbol spasenja čovjeka i čovječanstva. Ne svojom vlastitom snagom, nego snagom Kristova Duha Crkva označuje spasiteljsku Kristovu i Očevu ljubav, koju prema svojim mogućnostima istodobno i konkretizira u svijetu. Pri tome je Crkva svjesna da spasenje ne ostvaruje ona, već Krist; svjesna da se ne smije poistovjetiti s Kristom, iako joj je Krist sve predao u ruke. U tome svome posredništvu spasiteljskog djelovanja u svijetu Crkva se služi sakramentima. To su crkveni obredi koji preko svojih znakova i simbola, npr. vode, ulja, kruha i vina, uvode u stvarnost koju naznačuju, tj. uvode u realni suodnos s apsolutnim simbolom i simbolom nad simbolima Isusom Kristom, a preko njega u stvarni spasenjski suodnos s Bogom. Zato su oni ne samo znakovi nego i sredstva nevidljivog Božjeg djelovanja, sredstva koja omogućuju susretanje vremenitog čovjeka s neizrecivim i apsolutnim Bogom.

2.3. KRIŽ KAO SIMBOL

Prema Tillichu simbol križa Isusova je najtransparentniji simbol i to zato što najviše upućuje iznad sebe samoga, zato što više od svih drugih simbola nadilazi samog sebe.²² Kao simbol on uključuje u sebi raspeće na križu, završetak zemaljskog života, što samo po sebi nije manifestacija božanskoga. Ali, jer se Otac s Isusom identificirao i u smrti i u uskrsnuću i to iz ljubavi i vjernosti prema Sinu, postao je križ simbolom otkupljenja čovječanstva. Isus nije samo u svojem životu transparentan za božansku tajnu, nego i u svojoj smrti kojom daje posljednji pečat svoje ljubavi. Sam simbol križa Kristova bio bi bezvrijedan kada ne bi upućivao na temelj bitka, na Boga, na apsolutnu ljubav.

Križ je po svojoj simbolici višeznačan simbol. Križ nije samo znak sjećanja na Golgotu (gdje je Isus umro na križu) nego je križ istodobno „nedovršeni proces” koji još uvijek traje, zatim „križ stvarnosti” ili „križ djelotvornosti”.²³ Svaka od tih jezičnih formulacija ima svoju određenu poruku. Kada se kaže da križ simbolizira „nedovršeni proces”, onda se misli s jedne strane da je Isus učinio čin spasenja ili otkupljenja stvarno i simbolički na Golgoti za svakog čovjeka koji će se roditi ili koji se već rodio. S druge strane to znači da je naš sadašnji životni križ i svaka sadašnja patnja u stvarnom i simboličkom suodnosu s Isusovim križem. Ujedno preko našeg križa aktualizira se i nastavlja Isusov križ, i zato je to još uvijek nedo-

---

21 Baudler (1982), str. 89–90.

22 Lengsfeld (1969), str. 223.

23 Paul Schwarzenau, *Symbole in der Theologie, Gehören Symbole in die Theologie?*, u: *Zeitschrift für Religionspädagogik* 31/1976, H. 4, str. 196–203, ovdje 200.

vršeni proces, koji će takav i ostati dok bude posljednjeg čovjeka. Taj križ koji simbolizira nedovršeni proces simbolizira ujedno i „križ stvarnosti” koji živimo. Za nas je on stvaran, a prema Isusovu križu stoji u simboličkom odnosu. Osim što simbolizira taj nedovršeni proces spasenja čovjeka po Kristu, on istodobno označuje i Isusov „križ djelotvornosti”, tj. označuje stvarnost po kojoj se Isusov križ pozitivno (djelotvorno) aktualizira u našem osobnom životu. Križ nam simbolizira još nešto i to u odnosu na budućnost, pa je tako i simbol budućnosti.

Budući da Kristova i Očeva ljubav svoj vrhunac doživljavaju na Isusovu križu, prema A. Fossionu treba reći: „Ne spasava nas križ Isusa Krista, već ljubav Krista na križu.”²⁴ Ukoliko se više naglašava samo križ, patnja, onda iza te koncepcije stoji teologija pokajničke žrtve u kojoj je Isus platio dug za nas, dok se u isticanju ljubavi Isusove na križu u Isusovoj žrtvi na križu gleda dar — žrtva. Isus se iz čiste ljubavi dokraja daruje za čovjeka. Križ odnosno Božja ljubav na križu ujedinjuje sva tri spomenuta simbola: simbol tijela, Isusa kao apsolutni simbol i simbol križa. U razumijevanju i prihvaćanju tih simbola leži najvećim dijelom i uspješnost suvremene evangelizacije.

3. USPJEŠNOST EVANGELIZACIJE VELIKIM JE DIJELOM OVISNA O RAZUMIJEVANJU I PRIHVAĆANJU KRŠĆANSKIH SIMBOLA

3.1. DA LI SE SIMBOLI DOVOLJNO KORISTE U NAVIJEŠTANJU?

Ne upuštajući se u procjenu svih onih uzroka: sociokulturnih, duhovnopovijesnih, političko-ekonomskih i drugih, koji su na svoj način doveli do pojave distanciranih kršćana u Katoličkoj Crkvi, koji — kako kaže „*Evangelii nuntiandi*” — svoju vjeru ne prakticiraju i koji nisu deklarativno zaniijekali svoje krštenje i svoju pripadnost Crkvi, ali su posve na rubu Crkve i ne prakticiraju svoju crkvenost, opravdano je naslućivati da je neuspješnost njihove evangelizacije velikim dijelom izazvana i nedovoljnim razumijevanjem i prihvaćanjem kršćanskih simbola. No, s ovom hipotezom istodobno se nameće i drugo pitanje, naime, da li su tim sada već distanciranim kršćanima kršćanski simboli bili dovoljno jasno predstavljeni? Odnosno da li su kršćanski simboli i znakovi u evangelizaciji bili dovoljno korišteni? Odgovor na ovo pitanje, čini se, moguće je tražiti u ovome smjeru: ukoliko današnja evangelizacija i kateheza polaze od čovjekove antropološke uvjetovanosti i njegove egzistencijalne ugroženosti, koje zatim nastoje teološki i soteriološki osmisliti, onda je za očekivati da će ta oba procesa, upravo na temelju čovjekove antropološke stvarnosti, poći od čovjekova tijela kao prasisbola. U tome slučaju evangelizacija će se truditi da u samom čovjeku odnosno u njegovim temeljnim situacijama i prasisituacijama njegova bića otkrije znak i simbol transcendencije, a neće prvotno pokušati da na temelju objave upozori čovjeka na nešto čega on još nije svjestan ili barem nije u dovoljnoj mjeri. Budući da čovjek po svome tijelu kao i po svojoj

²⁴ André Fossion, *Pustolovina ljudske patnje*. Antropološko i teološko razmišljanje, u: *Svesci* br. 50, Zagreb 1983, str. 8–17, ovdje 16.

osobi prolazi kroz određena čvorišta svoje ljudske egzistencije, on upravo u takvim trenucima više ili manje svjesno postavlja pitanja o smislu ili besmislu života, o temeljnom usmjerenju svoje ljudske egzistencije. Tu se čovjek doživljava otvoren za svijet koji je izvan i iznad njega, koji transcendirira ovaj vidljivi svijet.

Ukoliko bi evangelizacija ostala samo na pomaganju otkrivanja čovjekove upućenosti prema otvorenoj i bezimenoj transcenciji, ona bi upućivala čovjeka na nepoznatog (bezimenog) Boga (usp. Pavlov govor pred Aeropagom u Dj 17,23–31). Ali onog časa kada evangelizacija upućuje na Isusa Krista, događa se dvojako. S jedne strane čovjek u osobi Isusa Krista prepoznaje i doživljava sebi ravnog, ali i više od toga; istodobno s druge strane doživljava da je u toj osobi Bog među ljudima, zapravo da je Bogo-čovjek s ljudima. U svom prvom koraku evangelizacija pokušava onima kojima biva naviještana naviještati osobu Isusa iz Nazareta kao Očevu riječ svijetu, a istodobno i kao apsolutni simbol Boga u svijetu. Simbol koji u ljudskom obliku ne reprezentira ono što sam nije, već reprezentira ono što sam jest, od Boga – Božji Sin. U drugom svom koraku evangelizacija ide za tim da navijesti Isusovu uskrсну prisutnost u svijetu među ljudima. Jer i poslije svoje smrti Isus ostaje Očeva Riječ svijetu, apsolutni simbol Boga u svijetu. Ta dva koraka, o kojima je ovdje bila riječ, idu zapravo uvijek paralelno, jer Krist je u sebi nedjeljiv. Povijesni i uskrsnuli Krist jedan je te isti simbol Boga u svijetu.

Uspije li se čovjeku navijestiti to stvarno i simboličko očitovanje Boga u svijetu preko osobe Isusa Krista, onda će govor o Crkvi kao znaku i simbolu spasenja čovjeka, te o sakramentima kao znakovima i simbolima Božjeg zahvaćanja i događanja u povijest i čovjekov život biti samo produžetak naviještanja koje se u najboljoj mjeri koristi kršćanskim simbolima.

3.2 SIMBOLI SU KONSTITUTIVNI ZA USPJEŠAN PROCES EVANGELIZACIJE

Prema „*Evangelii nuntiandi*” evangelizacija je višedimenzionalni proces koji uključuje razne elemente: „obnovu čovječanstva, svjedočenje, izričiti navještaj, pristanak srca, ulazak u zajednicu, primanje znakova, apostolsko djelovanje”.²⁵ Upravo na temelju ove definicije može se pokazati s jedne strane koliko su simboli konstitutivni za uspješan proces evangelizacije, a s druge strane koliko se koriste u naviještanju. Ako se pode od fenomena distancirane crkvenosti u Katoličkoj Crkvi, opaža se da je među ostalim pojavama došlo do velikog opadanja zanimanja za liturgijsko i sakramentalno događanje u Crkvi, dakle, velika apstinencija od nedjeljne euharistije kao i apstiniranje od nekih drugih sakramenata. A upravo se to liturgijsko i sakramentalno događanje u Crkvi temelji ponajviše na znakovima i simbolima.²⁶ Kod tolikog dijela kršćana nije uspio izričiti navještaj, nije se dogo-

---

25 *Evangelii nuntiandi*, t. 24.

26 Na primjer sakrament krštenja pun je simbola i simbolike: tijelo krštenika, križ, voda, svjetlo, ulje itd. A svi ti simboli upućuju na simbol nad simbolima Isusa Krista koji nas uvodi s jedne strane u izravan suodnos sa svojim Ocem, našim Bogom, a s druge strane nas uvodi u zajednicu krštenih – Crkvu koja se sakuplja po Isusu jer je uzjerovala njemu i Ocu.

dio pristanak srca i nije se potpuno ušlo u crkvenu zajednicu. A zašto? Najvjerojatnije zato što nije došlo do ostvarenja važnog elementa — primanja znakova i simbola. Drugim riječima, jer se nisu dokraja razumjeli i prihvatili znakovi i simboli ili, jer ljudima nisu bili dovoljno jasno naviješteni ti simboli, nije uspio ni izričiti navještaj niti uslijedio pristanak srca. A kada svi nabrojani elementi nedostaju, onda istodobno ne dolazi ni do apostolskog djelovanja u svijetu. Jedan od razloga zašto je danas tako malo krštenja odraslih u našoj zemlji leži u nedostatku apostolskog djelovanja samih kršćana.

Već kod samog izričitog navještaja date su najveće mogućnosti da se današnjem čovjeku njemu razumljivim jezikom navijesti Radosna vijest koja u osobi Isusa Krista kao apsolutnog simbola Boga u svijetu spaja vidljivi svijet s nevidljivim. Nerijetko se u tome pokušaju i nesvjesno zapadne u jedan od ekstrema. Prvi bi bio ukoliko se kod naviještanja previše ističe Isusovo čovještvo, a zaboravlja se da je on, premda potpuni čovjek i nama u svemu jednak, osim u grijehu, istodobno izričaj, slika, Bogo-čovjek, simbol Boga koji prebiva u nedostupnom svjetlu. Drugi bi se ekstrem sastojao u naviještanju koje bi išlo za tim da isključivo naglašava samo božansko u Isusu, a premalo pažnje posveti ljudskome. U tome slučaju Isus bi djelovao kao nedostižni ideal s kojim se je nemoguće poistovjetiti. I samo nesvjesno odlučivanje za jedan od spomenutih ekstrema već unaprijed opterećuje prihvaćanje daljih znakova i simbola kao što su Crkva i sakramenti, a time opterećuje i uspješnost procesa evangelizacije. Upravo je to ispravno razumijevanje i prihvaćanje znakova i simbola konstitutivno za uspješan proces evangelizacije, koja se u potpunosti događa ukoliko se optimalno ostvaruju svi nabrojani elementi iz definicije evangelizacije kako je donosi „Evangelii nuntiandi”.

4. ZAKLJUČAK

U susretanju čovjeka s čovjekom kao i čovjeka s Bogom temeljnu funkciju vrše slike, riječi, znakovi i simboli. U predavanju se htjelo nešto više pažnje posvetiti samo znakovima i simbolima, premda ni oni nisu identični. Zajednička im je jasnost i funkcija upućivanja na nešto iznad sebe, a različit im je odnos prema stvarnosti. Znakovi upućuju na određenu stvarnost na temelju dogovora ljudi. A simboli participiraju na stvarnosti koju reprezentiraju, otvaraju nove dimenzije stvarnosti i izmiču samovoljnom djelovanju čovjeka. Kršćanski simboli izražavaju uvijek živo religiozno iskustvo i stavljaju u suodnos s transcendentnim.

U kršćanstvu ključnu funkciju ispunjava tijelo kao prasimbol čovjeka u svijetu. A sam čovjek sa svim svojim situacijama i svijetom oko sebe simbol je i znak transcendencije na koju je upućen, ali koja mu je tamna i bezimena. Tek po Isusu Kristu ta transcendencija dobiva ime osobnog Boga i postaje posve jasna i konkretna. Isus iz Nazareta kao apsolutni simbol Boga u svijetu stavlja nas u neposredan suodnos s našim Bogom, a svojim Ocem. Isus je nenadmašivo ispunjen onim koga simbolizira, pa je On punina Očeve ljubavi u svijetu. Kao što Bog djeluje na nepopovljiv i jedinstven način po Isusu Kristu, tako po Crkvi djeluje Krist koji preuzima na sebe svu čovjekovu sudbinu i to iz ljubavi prema čovjeku. A Isusov križ kao

simbol jest ponajprije znak sjećanja na Golgotu, zatim simbol nedovršenog procesa koji još uvijek traje, pa je ujedno križ stvarnosti i križ djelotvornosti.

U suvremenoj evangelizaciji simboli imaju nezamjenjivo mjesto. Oni su konstitutivni za uspješan proces evangelizacije, jer o njihovu razumijevanju i prihvaćanju uvelike ovisi uspješnost ostvarivanja ostalih elemenata evangelizacije: izričiti navještaj, pristanak srca, ulazak u zajednicu i apostolsko djelovanje, a ovi sačinjavaju cjelokupan proces evangelizacije. Pored raznih sociokulturnih, filozofsko-povijesnih i političko-ekonomskih i drugih pojava, koje uzrokuju i pospješuju dekrizijalizaciju u ovome našem socijalističkom društvu, a time i širenje distancirane crkvenosti, suvremenu evangelizaciju otežava i nedovoljno korištenje kršćanskih simbola.

ZEICHEN UND SYMBOLE IN ZEITGENÖSSISCHER EVANGELISIERUNG

In der Begegnung sowohl der Menschen untereinander als auch zwischen Menschen und Gott spielen Bilder, Wörter, Zeichen und Symbole eine ausserordentliche Rolle. In diesem Beitrag wird Aufmerksamkeit eigentlich nur den Zeichen und Symbolen gewidmet. Zuerst, es muss zwischen Symbolen und Zeichen unterschieden werden. Beiden ist gemeinsam die Anschaulichkeit und die Hinweiskfunktion, aber die Beziehung zur Wirklichkeit ist grundverschieden. Zeichen weisen auf eine bestimmte Wirklichkeit aufgrund menschlicher Übereinkunft hin. Im Unterschied zu den Zeichen partizipieren Symbole an der Wirklichkeit, die sie repräsentieren; Symbole eröffnen weiterhin neue Dimensionen der Wirklichkeit und sie entziehen sich in ihrer Existenz dem willkürlichen Handeln des Menschen. Symbole drücken immer lebendige religiöse Erfahrung aus.

Im Christentum spielt der Leib als Ursymbol des Menschen und der Welt eine Schlüsselfunktion. Der Mensch ist mit seinen menschlichen Ursituationen und mit der Welt, in der er lebt, Symbol und Zeichen der Transzendenz. Jesus von Nazareth aber ist absolutes Symbol des unsichtbaren Gottes in der Welt. Er partizipiert an dem, den er repräsentiert und symbolisiert. Er ist Gott unter Menschen, er ist Gott-Mensch. Das Kreuz Christi wiederum als Symbol stellt zuerst die Erinnerung an Golgotha dar. Dazu Kreuz ist zugleich Symbol eines unabgeschlossenen Prozesses, das noch immer andauert. Und das Kreuz meint „das Kreuz der Wirklichkeit“ oder „das Kreuz im Wirksamkeit“. Für die zeitgenössische Evangelisierung sind Symbole unbedingt notwendig. Sie sind vielmehr konstitutiv für einen erfolgreichen Prozess der Evangelisierung. Denn von dessen Verständnis und deren Annahme hängt im grossen Teil der Erfolg der Evangelisierung ab. Neben anderen Gründen, die sowohl die Dechristianisierung in unserer sozialistischen Gesellschaft als auch die distanzierte Kirchlichkeit mitverursacht haben, wird die zeitgenössische Evangelisierung zugleich durch ungenügende Verwendung der christlichen Symbole erschwert.